

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

Müdür — Editor
Prof. M. Tayyib GÖKBİLGİN

CİLD — VOLUME : VI
CÜZ — PARTS : 3 - 4
1976

Edebiyat Fakültesi Basımevi
İSTANBUL
1976

İslâm hukukunda özel hayatın gizliliği (Mahfuziyet'i)

— Bir İzah Tecrübesi —

Servet ARMAĞAN

G i r i Ő

Biz bu çalışmamızda, İslâm Hukukunun ele alınıp incelenmemiş bir mevzuu üzerinde durmak istiyoruz. «Özel Hayatın Korunması», yahut «Özel Hayatın Gizliliğinin Korunması» şeklinde ifade edilen bu mevzu ile ilgili olarak, İslâm Hukukunun aslı kaynakları hükümler ihtiva etmektedirler. Ancak ne İslâm Hukukçuları ve ne de modern hukukçular, Mukayeseli Hukuk araştırması olarak, bu müessese hakkında bir inceleme yapmış değillerdir.

Bu mevzu bir taraftan âyet, diğer taraftan da hadisler ile muayyen bir muhtevaya kavuşturulmuştur. İslâm Hukuku veya genel mânada islâmî ilimlerle meşgul olanlar, bu hükümleri farklı bazı bahisler altında zikretmekte ve üzerinde hiç durmadan geçmektedirler. Bu şekilde bir ilgisizliğin, mevzuun ehemmiyetsizliğinden değil, belki bu kimselerin, iman ve itikat bahislerini daha ehemmiyetli kabul etmelerinden ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak zamanımızda, birçok meselelerde olduğu gibi, bu mevzu etrafında da bazı araştırmalar yapılması icab etmektedir.

İslâm Hukukçuları tarafından bu mevzuun tetkik edilmemiş olması, ilgili âyet ve hadisler üzerinde teferrüatlı görüşlerin ortaya çıkmaması neticesini doğurmuştur. Bu sebeple, mevzuu, İslâm Hukukçularının muhtelif görüşleri açısından incelemek imkânı hâsıl olmamıştır. Türkçe olarak böyle bir çalışmaya raslanılmamaktadır; yabancı kaynaklarda da, tesbit edebildiğimiz kadarı ile, bir monografiye tesadüf etmedik.

Aşağıda takdim edeceğimiz kısa araştırma, Özel Hayatın Gizliliği mevzuunun İslâm Hukukunda ele alınış şekli ile ilgili bir izah tecrübesidir. Biz, bu mevzunun açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olacağını ka-

bul ettiğimiz esasları tesbit ve bunların sistematik bir izahını yapacağız. Bu izahlarımız esnasında, mümkün olduğu derecede modern hukukun bu mevzu ile alakalı bazı müesseselerine işaret edecek, ya da kısa mukayese imkânlarına fırsat vereceğiz.

Bir tarafı ile Medenî Hukuk, diğeri tarafı ile de Anayasa Hukuku dallarını ilgilendiren bu mevzu, İslâm Hukukunun ikinci kaynağı olan Hadis'de oldukça teferrüatlı hükümlere bağlanmıştır. Bu hükümlere ait mahkeme içtihatları elimizde mevcut değildir, ya da dağınık yerlerde ve sistematik olmayan metinler halindedir. Bu sebeple mahkeme içtihatlarında bu mevzuun nasıl bir tefsire kavuşturulduğunu tesbit imkânı hâsıl olmamıştır.

Bilindiği gibi «Özel Hayatın Gizliliği» tabiri, şahısların, başkaları veya «yabancı» tabir ettiğimiz kimselerden, saklamaya hakları olan özel durumları ifade eden bir tabirdir. Bu tabir muayyen bir hakkı ve durumu değil, bu vasıfta olan bazı durumların gizli kalması için, ilgili şahsa imkânlar tanıyan bir statüyü ifade eder.

O halde, Özel Hayatın gizliliği muayyen ve bir tek hakka işaret eden bir tabir değildir ve binaenaleyh bir müessese ismi sayılmaz. Ancak bu tabir altında insan hayatının bazı durumlarının, başkalarının, yabancıların müdahalesinden masun tutulması imkânları ifade edilir. Acaba bu durumlar nelerdir?

Modern hukukta üç ayrı durum bu tabir altında toplanmaktadır :

1 — Konut Dokunulmazlığı

Bu tabir muayyen bir statüyü ve bu statü içindeki şahısların bir hakkını ifade eder. Muhtevası, herkesin, kendisine ait olan konut'a başkalarının, izinsiz giremeyeceği, orada herhangi bir faaliyet yapılamayacağı mânasına gelir. Konut sahibi (maliki değil), başkalarını oraya sokmama hakkına sahiptir. Mesken masuniyeti ismi verilen bu hak, eski devirlerdenberi bilinen ve fakat tam mânasıyla çok az tatbik edilmiş bir klâsik haktır.

Konut dokunulmazlığının istisnaları mevcuttur ve bunlar Anayasalarca kabul ve kanunlarca tanzim edilmiştir.

2 — Haberleşme Hürriyeti ve Haberleşmenin Gizliliği

Bu tabir de muayyen bir statü ve bu statü içindeki faaliyet serbestisini ifade eder. Muhtevası, herkesin haberleşme hakkına sahip olduğu

ve bu haberleşmenin gizli olduğudur. Başkaları, bir kimsenin haberleşmesine mani olamayacağı gibi, onun gizliliğini de bozamazlar, ihlâl edemezler. Haberleşme, tarihin eski devirlerindenberi yapılmakla beraber, zamanımızda, haberleşme çeşitli imkânlarla kavuşturulmuş ve bu sebeple çeşitli tatbikat imkânları doğmuştur. Bu hürriyet, tarihin her devrinde tanınmış olmakla beraber, gizliliği her zaman aynı derece dürüstlikle korunmuş değildir.

Haberleşme hürriyetinin sınırları mevcuttur ve bunlar anayasalarca kabul ve kanunlarca tanzim edilmişlerdir.

3 — Özel eşyaların gizliliği

Yukarıdaki statü dışında kalan halleri bu başlık altında toplamak mümkündür. Buraya çeşitli eşyalar girer ve esas olan bu özel eşyanın yabancıların müdahalesinden masun tutulmasıdır. Bu eşyalar, hatıra defterleri, fotoğraflar, banka cüzdanları, hatıra eşyaları, vasiyetnâmeler v.b. leridir.

İşte bütün bunlar, sahibinin izni olmadan, başkaları tarafından bakılamaz, yayınlanamaz v.s.

İslâm Hukukunda, böylesine bir ayırım yapılmış değildir. Biz, dağınık birçok hükümlerden (âyet ve hadisler) çıkardığımız bazı neticeleri, konularına göre sıralayarak sunmak istiyoruz.

Birinci Bölüm

İslâm hukukunda özel hayatın korunmasını sağlayan genel prensipler

İslâm Hukukunun koruduğu özel hayat hallerini biraz sonra ele alacağız. Ancak daha evvel, özel hayatın gizliliğini sağlayıcı prensiplerden bahsetmek ve bazı mefhumlara temas etmek yerinde olacaktır.

Aşağıda sıralayacağımız bu prensipler, özel hayatın gizliliğini dolaylı olarak koruyan prensiplerdir. Bir diğer deyişle, bu prensiplere riayet edildiği takdirde, özel hayatın gizliliği dolaylı olarak korunmuş olacak, insanlar, başkalarını özel hayatını ihlâl etmeye teşebbüs etmeyecek, hatta imkân bulamayacaklardır. Binenaleyh, bu prensiplerde, doğrudan doğruya müslümanların özel hayatının gizliliğinin ihlâl edilmemesi değil, genel olarak müslümanların haklarına saygılı olmaları istenmektedir. Böylece müslümanlar, diğer insanlar karşısında müteceviz olmayan, özellikle başkalarının özel hayatına müdahale etmeyen bir duruma girmiş olacaklardır. Bu vasıfları ile aşağıdaki prensiplere, özel hayatın gizliliğini korunmasını hazırlayan prensipler, ismi de verebiliriz.

Diğer taraftan, bu prensipler, özel hayatın gizliliği mevzuunda, hakında açık bir âyet veya hadis bulunmayan durumlarda kıyas yapılmakta da esas olacaklardır. İleride görüleceği üzere, İslâm Hukukunda özel hayatın bütün halleri, âyet veya hadislerle açıkça ifade edilerek tanzim edilmemiştir. Birçok durumlar ve bu arada yeni ortaya çıkan durumlar, genel hükümlerden istifade yoluyla tanzim edilecektir. Özel hayatın korunması mevzuunda bilhassa «*tecessüs*»'ü yasaklayan âyetin diğer özel hayat hallerini korumada kıyasa esas teşkil ettiğini belirtmek yerinde olur.

Şimdi bu prensiplerin esaslarını görelim :

1 — Tecessüs (ayıp araştırmak) yasaktır

Bir âyetde şöyle denilmektedir: «Müslümanların ayıplarını araştırmayınız» (Sûre, 49 : Hucurât, âyet, 12). Burada «*ayıp araştırmak*, arapçadaki «*tecessüs*» kelimesinin yerine kullanılmaktadır. Bu âyetin türkçeye çevirilişinde, hep bu ve buna benzer tabirler kullanılmaktadır. Tecessüs

kelimesi, bir şeyin gizli (iç) durumlarını araştırmaktır. Ekseriya kötü ve ayıp haller için kullanılır¹. Bu mânada tecessüsü, başkasında bulunan ve kendisinin bilmediği hususları merak etmek ve öğrenmek için harekete geçmektir, şeklinde tarif etmek mümkündür. Böyle bir davranışın en basit ve o kadar da çok tezahür eden bir şekli, başkasının özel hayatının gizliliklerini öğrenme teşebbüsünde görülür. Bu sebeple bu âyet, genel olarak olduğu gibi, ayıplı halleri merak edip öğrenmeğe teşebbüs etmeyi de yasaklamaktadır.

Ayıp olmayan durumları araştırmak da tecessüs sayılır ve yasaktır. Meselâ, bir kimsenin bankada mevcut para miktarını belirten cüzdanları merak edip elde etmek, tecessüs sayıldığı için, yasaktır. Başkasının aile hayatındaki yeme, içme ve konuşma durumları ayıp değildir ama, özel hayat olduğu için, tecessüs ile öğrenilmesi yasaktır. Aynı şekilde bir kimsenin hatıra defteri yazması veya «günlük» tutması ayıp değildir ama, başkasının, onun bu eşyalarının muhtevasını öğrenmek için harekete geçmesi tecessüs sayılır ve yasaktır.

Diğer taraftan ölüme bağlı tasarruf yapmak ayıp değildir ama, bir kimsenin vasiyetnâmesinin muhtevasını öğrenmek için harekete geçmek tecessüs sayılır ve bu sebeple yasaktır. Hatta bir kimsenin eşiyle başbaşa konuşması ve şakalaşması, açık bir kıyafetle olmasa dahi, merak mevzuu yapılarak, öğrenmeğe çalışılmaz. Buna benzer başka misaller de verilebilir.

Demek ki, âyetde yasaklanan tecessüs, başkasının hususiyetlerini belirten veya hislerini aksettiren durum ve eşyalardır. Ve bunların normal olarak gizli veya özel kalması insanların umumiyetle istedikleri durumlardır. Bineanaleyh bunları öğrenmeğe çalışmak, âyetin yasakladığı bir davranış mânasına (tecessüs) gelir.

Bu mevzuda belirtilmesi icab eden bir diğer nokta da, «gizli» ve «ayıp» mefhumlarıdır.

Gizlilik, bir kimsenin, açıkça başkasının bilgisi dışında tuttuğu veya tuttuğu anlaşılan hususlardır. Bu hususun ayıp olması şart değildir. Hissî sebeplerle de bir şey gizli tutulmak istenebilir. Hatta, makul olmayan sebeplerle de bir hususun gizli kalması arzu edilebilir.

1 Bkz. İbn-ül ESİR, c. 1. sh. 272; İbn-ül MANZUR, c. 7, sh. 337; Kamus Tercümesi, c. 2. sh. 222; KURTUBÎ, c. 16, sh. 333; ZEMAŞERÎ, c. 4, sh. 372.

Bunun aksine durumlar da olabilir : Umumiyetle ayıp şeyler gizli tutulur. Ama insanlar arasında ayıplarını açıklayan veya bir toplumda ayıp sayılan bazı davranışları açıkça işleyen, yani onları gizlemek ihtiyacını hissetmeyen kimseler de vardır. Binaenaleyh bu durumlarda, o husus ayıptır ama, gizliliği kalmamıştır. O sebeple, bir kimsenin herkesin gözü önünde bir ayıp hareketini takip etmek, tecessüs sayılmaz ve bu, âyetin yasakladığı bir davranış değildir. Çünkü ortaya çıkmıştır. Aslıolan, gizli hususları araştırmamaktır; açık hususları ise merak etmekte yasak yoktur².

Bunlar dışında kalıp da, yukarıda belirttiğimiz, insanların, örf âdet veya psikolojik sebeplerle gizli tuttıkları, gizli tutmaya temayül ettikleri hususlar tecessüs mevzuu teşkil ederler : hissî mektuplar, hatıra defterleri, fotoğraflar v.b.

Bu mânada gizli ve ayıp hususlar, «tecessüs» tabiri ile ifade edilmiştir demek, en iyi açıklama olsa gerektir.

Tecessüse esas olan gizlilik ne zaman başlar?

Böyle bir sorunun cevabını her zaman kolayca bulmak mümkün olmayabilir. Bunun için şunlar söylenebilir :

1 — Her şeyden evvel, bir kimsenin «gizli» kaydıyla diğerine tevdi ettiği bir eşya ve söylediği bir söz gizli sayılır. Binaenaleyh onu, «tecessüs»'den masun tutmak müslümanların vazifesidir. Kendisine böyle bir şey verilen ve söylenen kimse de onu saklamak mecburiyetindedir. Bu hususa ileride temas edeceğiz. Burada mevzubahis olan, üçüncü şahısların tecessüs edemeyecekleri hususların ne zaman başlayacaklarıdır.

Bir Hadis'de şöyle denilmektedir : «Bir kimse konuşurken, başkasının işitmemesini istemek için etrafına bakınırsa, o şey gizli sayılır»^{2a}.

2 — Gizliliği açıkça belirtilmiş durumlar da tecessüs mevzuu yapılmaz. «Gizlidir» tabelâlı odalardaki konuşmalar v.b. durumlar da böyledir.

3 — Meskenlerdeki konuşmalar ile özel odalarda konuşulanlar dinlenemez. Çünkü buraları esasen «özel»dir; gizliliği esastır. Binaenaleyh,

2 Bkz. ZEMAŞERİ, c. 4, shf. 372; Ebu Davud, Kitab'ul Edeb : «...birşey açığa çıkarsa, onu alınız».

2a Bkz. İbn-i HANBEL, Müsned, c. 3, sh. 352; Ebu DAVUD, Edeb, 32; TİRMİZİ, Birr, 39.

başkasına ait eve veya odaya yaklaşip içeridekileri dinlemek tecessüsdür. Bu gibi yerlere girmek veya konuşulanları dinlemek hakkında açıkça yasaklayıcı hükümler vardır. Bunlara ileride temas edeceğiz.

4 — Örf ve âdetler bir şeyin «özel» olduğunu tesbit etmiş olabilirler. Hatıra defterleri, eşler arasındaki samimî konuşmalar, şakalaşmalar v.s. Etrafı duvar veya perdelerle kapatılmış yerler de, örf ve âdetlerle özel ve binnetice gizli sayılmışlardır.

5 — Bankada mevcut para miktarı, hatta paranın olup olmadığı, kimlere ne kadar para yardımında bulunulduğu, eğer açıklanmıyorsa, veya haricî davranışlarından gizli tutulduğu belli oluyorsa, bunlar da tecessüs mevzuu yapılamaz.

6 — İnsanların açıkça gizlediği hususlar : meselâ bazı kimselerin, başkalarından ayrı durarak, veya ayrı yerlere çekilerek konuşmaları, gizli sayılır. Değişik cinsler arasındaki kapalı yerlerde veya açık olmakla beraber, insanların gelip geçmediği yerlerdeki konuşma ve davranışlar da gizlidir. Bu durumları ve aralarındaki konuşmalar tecessüs mevzuu yapılamaz.

Bir Hadis'e göre : «Bir örtüyü aralayıp kendisine izin verilmeden bakan kimse, aşılması helâl olmayan sınırı aşmış olur»³.

Bu mevzuda, genel hükümler ihtiva eden şu Hadis'den de bahsetmek icab eder : «Ey dili ile inanıp kalbine iman girmeyenler! Müslümanlara eziyet etmeyiniz ve onların gizli taraflarını araştırmayınız! Allah müslüman kardeşinin gizli tarafını araştıranın gizli tarafını araştırır. Ve Allah, kimin gizli tarafını araştırırsa, evinin içinde bile olsa onu herkese karşı mahçup eder»⁴.

Görülüyor ki, âyettedeki tecessüs kelimesi, daha çok kullanılan mânâda tercüme edilmiştir. Ama, normal mânası itibariyle, tatbik edilmesine bir engel yoktur. Bu sebeple başkalarının özel durumlarını, izinleri olmaksızın, öğrenmeye çalışmak genel bir yasak olup, özel hayatın korunmasında daima başvurulacak bir prensip hüviyetindedir.

Bu mevzuda bir Hadis de aynı davranışı yasaklamaktadır : «Su-i zandan sakınız; çünkü su-i zan (yersiz töhmet) sözlerin en yalanıdır.

3 İbn-i HANBEL, 5/181; TİRMİZÎ, İstizan Bölümü, 16. Edep Bölümü, 76 (cüz : 10, 1934, Kahire (?), shf. 177).

4 TİRMİZÎ, Birr ve Sıla Bölümü, 85 (cüz : 8, 1934, Kahire (?), shf. 185-186); Ebu DAVUD, Edep Bölümü, 35.

Müslümanların ayıplarını, kusurlarını araştırmayın»⁵. Burada da, «ayıp araştırmak» «tecessüs» kelimesinin tercümesi olarak kullanılmıştır.

2 — Gıybet yasaktır.

Gıybet günahdır ve şahsiyete tecavüzdür⁶. Bir âyetde şöyle buyurulmaktadır : «Biriniz diğerini gıybet etmesin, sizden biri ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Elbette bundan ikrah ederdiniz. O halde Allahtan korkunuz. Allah tevbeleri kabul eder, çok esirger» (Sûre, 49; Hucurât, âyet, 12).

Bir diğer âyette ise, aynı netice şöyle ifade edilmektedir : «İyice bilmediğin bir şeyi söyleme, arkasına düşme, çünkü kulak, göz, kalp bunların hepsi yaptıklarından mesuldür». (Sure 17 : İsra, Ayet, 36). Bu iki âyet genel prensibi koymaktadır.

Gıybetin yasak olduğu hakkında bir çok Hadis vardır⁷. Diğer taraftan âyetin, kulağın ve gözün yaptıklarından olduğunu beyan etmesi, müslümanların başkasının özel hayatına ait vak'a ve durumları öğrenmesini ve gözle takip etmesini yasaklamaktadır. Çünkü özel hayatın gizliliği, başkalarının gözü ve kulağı ile ihlâl edilmektedir. Bu neticeye göre, başkalarının telefon ve banda alınan konuşmalarını, izinleri olmaksızın, dinlemek yasak olduğu gibi, onlara görünmeden yakınlarından (perde veya kapı arkası gibi) konuşmalarını dinlemek de haramdır. Yine aynı şekilde başkalarının mektuplarını okumak ve özel eşyalarını araştırmak da yasaklanmış olmaktadır.

Gıybet bir kimsenin hazır olmadığı bir zamanda, onun kızıp darılacağı bir sözü söylemektir⁸. Bu tarif sebebiyle, bir kimsenin özel hayatına ait durumları ve vak'aları yaymak yasaklanmış olmaktadır. Dolaylı olarak özel hayatın öğrenilmesi ve özel hayatın gizliliğine müdahale imkânları böylece ortadan kaldırılmaktadır.

5 Bu hadisi, Müslim (Birr Bölümü, 28, 30), Buharî (Nikâh Bölümü, 45; Edep Bölümü, 1993), Ebu Davud (Edep Bölümü), c. 2. shf. 577) ve TİRMİZİ (Birr ve Sıla Bölümü, 55 (2055)), nakletmektedir. Teccüssü genel olarak yasaklayan bazı hadisi şerifler daha vardır : «İnsanların ayıplarının peşine düşüp araştırsan onları bozarsın, yahut bozulmalarını çabuklaştırırsın», «İnsanların ayıplarını araştıran sultan, onları bozar» (Bkz. Ebu DAVUD, Kitab'ul Edep).

6 Bkz. BELGESAY, 245.

7 Bkz. Ebu DAVUD Kitab'ul Edeb, c. 2, sh. 567.

8 Bkz. Nevevî, c. 3, 103 vd. Ayrıca gıybeti yasaklayan âyetlerin tefsirine Bkz.

3 — Kusur bağışlama

Bir âyette şöyle buyurulmaktadır : «Hiddetini yenenlere ve kusurlarını bağışlayanlara Cennet hazırlanmıştır. Allah iyilik edenleri sever» (Sure 3 : Ali İmran, âyet, 134).

Bu âyette tavsiye edilen hareketin neticesi olarak başkasına ait özel hayat hallerinin yayılmaması, şayet bir kusur mevzubahis ise bunun bağışlanması icabetmektedir.

Âyette geçen «iyilik»ne demektir? Bunu bir Hadis şöyle açıklamıştır : «İyilik güzel ahlâktır, kötülük vicdanını tırmalayan ve halkın duymasını hoş görmediğin şeydir»⁹.

Dikkat edilirse burada başkasının duymasını hoş görmediğimiz şeylerden bahsedilmektedir. Umumiyetle özel hallere ait gizlilik başkalarından saklanmaktadır. Bir diğer deyişle başkalarının duymasını istemediğimiz şeyler gizli kalmasını arzu ettiğimiz hususlardır. Binaenaleyh bu gibi durumları duymak ve öğrenmek için gayret göstermek tecviz edilmemektedir.

Bir diğer Âyette «Güzellikle suç bağışla» (Sure, 15 : Hicir, âyet, 85) diye emredilmektedir.

Bir başka Hadis ise şöyledir : «Terazide iyi ahlâktan daha ağır gelecek bir şey yoktur»¹⁰.

Görülüyor ki, müslümanlara, vakıf oldukları başkalarının kusurlarını bağışlamaları tavsiye ve hatta emredilmektedir. Bu tavsiye ve emir gereği müslümanlar başkalarının kusurlarını araştırmamağa gayret ederler. Kusurların bir kısmı gizli tutulduğu için, özel hayatın gizliliği böylece dolaylı olarak korunmuş olmaktadır.

4 — Söz götürüp getirme (koğuculuk) yasaktır.

Koğuculuk, «şahit olunan bir olayı veya sözü, kötülük ve fesad maksadı ile başka yerlere yaymak ve nakletmektir»¹¹.

9 Bkz. Müslim, Birr Bölümü, 14, 15.

10 Ebu DAVUD, Kitab'ul Edep, c. 2 shf. 553. TİRMİZİ'de (Birr ve Sıla Bölümü, 61 : 2070-72) şöyledir : «Kıyamet günü mü'minin mizanında hiçbir şey güzel ahlâktan daha ağır değildir».

11 Buhari, Ahlâk, c. 1, shf. 337.

Bir âyette şöyle ifade edilmiştir : «Ayıp araştıran, koğuculukla söz gezdiren kimseye itaat etme.» (Sure, 68 : Kalem, âyet 1).

Bir Hadiste aynı mâna müeyyideli olarak belirtilmiştir : «Ara bozmak için laf getirip götüren kimse Cennete girmez»¹².

Bu iki hukuk kaynağındaki hükümler özel hayatın gizliliğini dolaylı olarak korumağa hizmet etmektedir. Çünkü genellikle öğrenilen gizli haller yabaşkasına nakledilmemek kaydıyla söylenilmiş sözlerdir; bu takdirde bunların başkalarına ulaştırılmaması icabeder. Yahut tecessüs neticesi öğrenilmiş hususlardır; bu takdirde de bunu başkalarına nakletmemek gerekir.

Koğuculukla ilgili daha bazı âyet ve hadisler bulunmaktadır¹³.

5 — Gizli ve Ayıp Halleri Saklamak Vazifedir

Özel Hayatın gizliliğini koruyucu hükümler yanında bu gizliliği ihlâle imkân vermeyen emirler de bulunmaktadır. Müslümanlar öyle hareket etmelidirler ki, başkalarının kendilerine ait gizli halleri öğrenmeğe imkânları kalmasın; böylece gizli hallerini araştırmaya müslümanları tahrik ve hatta teşvik etmemiş olurlar.

Özel hayatın gizliliği ile ilgili olarak şu misaller verilebilir : Müslümanlar kapılarını kapalı tutarlar, pencerelerine -içerisi görülmeyecek şekilde- perde asarlar, ziyaretçi olarak veya bir iş için gelmiş bulunan kimseleri tanımadan içeri almazlar¹⁴.

Burada özel hayatı korunan kimsenin bir vecibesi söz konusudur. Bu vecibe çeşitli âyetlerden çıkartılmaktadır¹⁵.

Bu nokta ile dolayısıyla ilgili olarak belirtelim ki, müslümanlar, diğer müslümanların gizli ve ayıp hallerini açığa vurmamaya ve onları gizlemeye mecburdurlar. Bir Hadis'de, birinin ayıp halini görüpde, onu örten kimsenin, bir ölüyü ihya etmiş gibi olacağı belirtilmiştir¹⁶. Bir başka

12 Bkz. Buhârî, Adab, 1990, ve Müslim, İman Bölümü, 168; TİRMİZİ, Birr ve Sıla Bölümü, 78 (2090); İbn-i HANBEL, cüz : 5/389. Bu hüküm için ayrıca bkz. ESKALANİ, c. 4, shf. 409. Buhârî, Ahlâk, c. 1, shf. 336 vd.

13 Bkz. Nevevî, 3/119 vd. için ayrıca bkz. ESKALANİ, c. 4, sh. 355.

14 Bkz. YILDIRIM, 88.

15 İbid., 88 vd.

16 Bkz. EBU DAVUD, Kitab'ul Edep, c. 2, sh. 571.

Hadis'de ise, «Her kim, bir müslümanın ayıbını örterse Allah'da dünya ve âhirette onun ayıbını örter» denilmektedir¹⁷.

6 — Evlere Kapılarından Girilir

Bir âyetde «evlere kapılarından gelin» (Sûre, 2, El Bakare; âyet, 189) diye emrolunmaktadır. Bu suretle cahiliyye devrinden kalma, bazan eve arkadan girme âdeti kaldırılmıştır¹⁸.

7 — Başkasının Evine İzinle Girilir

Özel hayatın korunmasına hizmet eden mühim bir esas da başkalarının evlerine izinle girmekte ortaya çıkar. Dikkat edilirse, özel hayatın gizliliği, çok defa, evlere izin alınmadan veya habersiz girilmek suretiyle ihlâl edilmektedir. Bu prensip sebebiyle müslümanlar iptidaen başkalarının özel hallerini öğrenemeyeceklerdir. Başkasının evine «izinsiz girmek, bilâ izin gayrın mülkünde tasarrufdan başka bir şey değildir¹⁹. Diğer taraftan, «kişinin evi, sırlarının yatağı ve ailesinin karargâhıdır. Kişinin evine saldırmak (izinsiz girmek) bizzat şahsına tecavüz etmekten farksızdır»²⁰.

Bir âyet-i kerimede şöyle denilmektedir : «Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere sahipleri sizi bilmeden, müsaade alıp selâm vermeden girmeyiniz. Böyle hareket etmeniz sizin için hayırlıdır. Ola ki düşünüp (hikmetini anlarsınız)» (Nûr Sûresi, âyet, 27).

Bu âyetin arapça aslında «isti'nas» kelimesi, türkçeye «izin» olarak tercüme edilmektedir. Arapçadaki «isti'nas»ın, «isti'zan» (izin isteme) ile aynı mânaya geldiğini söyleyenler olduğu gibi²¹, isti'nasın biraz daha şü-müllü bir mânaya sahip olduğunu söyleyenler de vardır. İsti'nas, «istihaş» (korkutma) ın aksidir²². Bu mânada isti'nas, bir kimse ile alışkanlık sağlamak, kendisini bildirmek, mahiyetini tanıtmak demek olur. Âyetin, müsaade veya izin isteme şeklinde tercümesi yanlışlık husule getirmez. Çünkü âyetteki şart koşulan, ev sahibine haber vermek, takınacağı hissi tavır ve cevabı öğreninceye kadar beklemektir; evlerine girmek isteyişi-

17 TİRMİZİ, Hudûd-î Şer'iyye, 3 (1449, 1450) ve Birr ve Sıla Bölümü, 19 (1995). Buhari, Mezalim Bölümü, 3, Birr Bölümü, 58, 72. Bu hüküm için ayrıca bkz. ESKALANİ, c. 4, sh. 355.

18 Bkz. YAZIR, c. 1, sh. 684-685 ve bu âyetin tefsirine ait diğer kaynaklar.

19 MEHMET VEHBİ, 208. Ayrıca bkz. 209; Tefsir, c. 9, 3711, 3714, YAZIR c. 4, sh. 3497.

20 ZEYDAN, 60.

21 Bilhassa bkz. İbn-i KESİR, c. 3, sh. 278-279.

22 Bkz. ZEMAŞERİ, c. 3, sh. 225.

mizden memnun ve razı olup olmadıklarını öğrenmektir. Bu ana kadar da içeriye girmemektir. Bu mânada «isti'nas» ı «izin alma» şeklinde kullanmak hatalı olmaz²³.

Böyle bir izin mecburiyetinin çeşitli hikmetleri yanında²⁴, ev sahibinin başkasından sakladığı özel hayatına ait hallere vakıf olmamak da vardır. Böylece evdekiler, özel hayatlarına ait gizlilikleri koruyabileceklerdir.

Bir Hadis'de durum daha açıklığa kavuşturulmuştur «İzin almak, ancak göz için (yani evin ayıplarının görülmemesi için)dir»²⁵.

Bir Hadiste ise şöyle denilmiştir : «Üç defa kapıyı çalınız. İzin verilirse girin, aksi halde dönün»²⁶. «Kendisine izin verilmeden evin içine bakan kimseye izin yoktur» (verilmeyebilir) şeklindeki Hadis de²⁷ aynı neticeyi ihtiva etmektedir.

Acaba istinas, yahut izin almak ne demektir? Bunun cevabını bir Hadiste bulmak mümkündür. Gerçekten aşağıdaki Hadis izin şekline ait misaller vermektedir : «İçeri girmek isteyen adam, tesbih, tekbir, (tahmid (gibi şeyler) söyler, hafif öksürür de (kapıda beklediğini ve bu suretle) ev sahibinden müsaade ister»²⁸.

Bir diğer Hadiste müsaade istemenin herhangi bir şekilde yapılacağı belirtilmektedir : «Sizden biriniz (başkasının evine girmek isterken) üç defa izin ister, müsaade edilmeyince geri dönsün»²⁹.

23 Bkz. İbid., 225, 254; MEHMET VEHBİ, 209; İbn'ul MANZUR, c. 7. sh. 312; MEVDUDİ, Nûr, 145, MİRAS, c. 12, sh. 184; KURTUBİ, c. 12, sh. 213, 214; Es-SABUNİ, 131.

24 Bkz. MEHMET VEHBİ, Tefsir, c. 9, sh. 3710-3711; KURTUBİ, c. 12, sh. 212; Es-SABUNİ, 138; İbn-i KESİR, c. 3, sh. 281.

25 Bkz. BUHARİ, İsti'zan Bölümü, 11; MÜSLİM, Edep Bölümü, 41. Bu Hadis, «Allah izni ancak gözden dolayı kanun yapmıştır» şeklinde de tercüme edilmektedir.

26 Bkz. TİRMİZİ, İsti'zan Bölümü, 3; MÜSLİM, Edep Bölümü, 33-37.

27 EBU DAVUD, Kitab'ul Edep, Bab'ül İsti'zan.

28 İbn-i Mâce, Edep Bölümü, 3707; Es-SABUNİ, 134; YAZIR, c. 4, sh. 3498; İbn-i KESİR, c. 3, 281.

29 Tatbikatta, izin almak için selâm verilmektedir. Bu hususta da bazı sünnetlere raslanmaktadır (Bkz. YILDIRIM 91; YAZIR, c. 4, sh. 3498; MEVDUDİ, Nûr, 145; KURTUBİ, c. 12, 215; Es-SABUNİ, 135).

Peygamber başkalarının evine gittiği zaman, evin tam karşısında durmaz, sağında veya solunda yer alarak müsaade isterdi. Bu suretle kapı açıldığı zaman evin içini görmemiş olurdu (Bkz. İbn-i KESİR, c. 3, 279; MİRAS, c. 12, sh. 185; YILDIRIM, 91; YAZIR, c. 4, 3499; Es-SABUNİ, 137).

Diğer taraftan müsaade isterken kimlik iyice belirtilmelidir. Ev sahibi izin vermeden önce, o kimseyi iyice tanıyacak derecede isim bildirmek gerekir. Yoksa sadece «ben» veya «benim» demek

Demek ki, izin istemek herhangi bir şekilde yapılabilir veya selâm verilerek suretiyle de izin istenebilir³⁰.

İzin istemenin bir diğer hali olarak âyette şöyle denilmektedir : «Şayet evlerde kimse bulamazsanız size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Size dönün! derlerse dönün. Bu yolda hareket hakkınızda daha nezih ve makbuldür. Allah işlediklerinizi hakkiyle bilir» «Nûr Sûresi, âyet, 28).

Bu arada belirtelim ki, içinde kimsenin oturmadığı yerlere girmek için izne ihtiyaç yoktur : «Meskûn olmayan, içinde sizin için fayda (veya ticaret) malı bulunan boş evlere girmenizde size bir mus'uliyet yoktur. Allah açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de hakkiyle bilir» (Nûr Sûresi, âyet, 29).

Burada kastedilen, dükkân ve otel gibi umuma açık yerlere girmektir.

İzin istenecek kimsenin, o evin sahibi (maliki) olması şart değildir. Hizmetçi veya izin vermeye yetkili diğer kimseler de olabilir. Ama küçük çocuk olamaz³¹.

Önceden girmeye ve oturmaya izin verilmiş evlere girilebilir³².

Herhangi bir sebeple evine girmeye izin vermeyen kimseye kızıldığı gibi, onun kapısı önünde durup, onu rahatsız etmek te caiz değildir. Hukukçular bu neticeyi Hadisteki «dönün!» emrinden çıkarmaktadırlar³³.

Halife Hz. Ömer zamanında cereyan eden bir hadise, özel hayatın gizliliğini ihlâl mevzuunda oldukça enteresandır :

Hız. Ömer, Medine'de geceleyin karakol gezerken, bir evde şarkı söyleyen bir erkek sesi işitti. Duvardan aşır içeriye girdi. Baktı ki, erkeğin yanında bir kadın, bir de şarap var. Bunun üzerine «Ey Allahın düşmanı, sen günah işleyeceksin de, Allah seni gizleyecek mi sandın?» dedi. Adam

kâfi değildir. Bu şekildeki davranışların Peygamber tarafından tasvip edilmediği anlaşılmaktadır (Bkz. MÜSLİM, Edep Bölümü, 38, 39; MEVDUDİ, Nûr, 145 (Ebu DAVUD'dan hadisler nakledilmektedir); İbn-i MÂCE, Edep Bölümü, 3709; ZEMAŞERİ, c. 3, sh. 227; İbn-i KESİR, c. 3, sh. 279.

30 Bkz. YILDIRIM, 91.

31 Bkz. MEVDUDİ, Nûr, 146. Diğer taraftan evde yalnız bulunan kadın, yabancı erkeklerin girmesine kendisi izin veremez. Bu izin kocaya aittir. Bir Hadis'e göre «bugünden itibaren, kocası bulunmadığı zaman, hiçbir kadının evine girmeyiniz. Ancak yanında bir veya birkaç kişi olursa başka» (MÜSLİM, Selâm, 22). Bir diğer Hadis, kocalarından izin almaksızın kadınların evlerine girmeyi men'etmiştir (Bkz. TİRMİZİ, Edep Bölümü, 30).

32 MEVDUDİ, 146.

33 İbid., 146; ZEMAŞERİ, c. 3, sh. 228; MEHMET VEHBİ, Tefsir, c. 9, sh. 3712, 3714.

cevaben, «Acele etme, ya Emir-el Mü'minin! Ben bir günah işledim, sen ise üç hususta Allaha karşı günah işledin : Allah «başkalarının gizli ve ayıp hallerini merak edip araştırmayınız». (Hucurât, 12), diyor, sen teccüssüs ettin; Allah «evlere kapılardan giriniz» (El Bakare, 189) diyor, sen duvardan aştın; Allah «kendi evlerinizden başka evlere, sahipleri sizi bilmeden, selâm verip izni olmadan girmeyiniz» (Nûr, 27) diyor, sen benim üzerime izinsiz girdin», demiştir. Bu cevap üzerine Hz. Ömer «Ben seni afvedersem, sen de beni afvedermisin?» demiş ve karşılıklı birbirlerini afvetmişlerdir.

İslâm Hukuku ile ilgili olan bu hadise, özel hayatın gizliliğini koruyan hükümlerin üçünü bir araya getiren bir bünyeyi haizdir³⁴.

Bu konuda söylenilmesi mümkün olan bir diğer nokta da, bazı aile yakınları arasında birbirlerine odalarına muayyen vakitte girebilmek için, üç defa izin alınmasını emreden Nûr Sûresinin 58. âyetidir. Bu durumu biraz sonra ele alacağız. Yalnız burada şu kadar belirtelim ki, İslâm Hukukunda, aile yakınları arasında bile özel hayatın mevcut olduğu ve bu hayatın gizliliğinin korunmasının mümkün ve lâzım olduğu kabul ve tanzim edilmiştir.

8 — Sır Saklamak Vecibesi

Özel hayatın gizliliklerini korumayı dolaylı olarak temin eden bir davranış da, müslümanların sır saklama vecibesidir. Bu vecibe sebebiyle müslümanlar, istemeyerek başka bir müslümanın özel hayatına ait elde ettikleri gizli halleri ve bilgileri kimseye nakletmeyeceklerdir. Kendilerine tevdi edilen sırları saklayacaklardır. Bunun neticesi olarak, müslümanlar başkalarının gizli hallerini araştırmaktan da vezgeçeceklerdir.

Sır saklama, sır mevzuunda verilmiş bir sözün yerine getirilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de, genel olarak, verilen sözün tutulması emredilmektedir : «Sözünüzü yerine getiriniz; zira verdiğiniz sözden mes'ulsünüz» (Sûre, 17 : İsrâ, âyet, 34). Bir Hadiste şöyle denilmektedir : «Kıyamet gününde insanların Allah nezdinde derecesi en fena olanı, karı-koca birbirine yakınlık ettikten sonra, kadının sırrını yayan erkektir»³⁵. Aynı şeyler kadın için de söz konusudur^{35a}.

34 Çeşitli kaynaklarda zikredilen bu hadise için bkz. YAZIR, c. 6, sh. 4473-4474. Buna benzer bazı hadiseler için bkz. KURTUBÎ, c. 12, sh. 333-334.

35 Bkz. Müslim, Nikâh Bölümü, 123, 124.

35a Bk. ASKALÂNÎ, c. 3, sh. 301.

Bir diğer Hadis ise şöyledir : «İşte ve ihtiyaçlarınızın başarıya ulaşması için gizlilikten faydalanınız; çünkü her nimete hased edilir»³⁶. Burada insanların kendilerine ait sırları yaymamaları, muhafaza etmeleri söz konusudur. Başkalarına ait sırları yaymak ise «emanete hıyanettir»³⁷ ve başkasının özel hayatına müdahaleye fırsat vermektir.

Hz. Ali'nin şu sözü de konumuzu ilgilendiren bir teşhistir : «Senin sırrın esirindir; eğer onu söylersen, sen onun esiri olursun»³⁸.

Meslekleri icabı özel hayatın gizliliklerini öğrenen kimseler (doktor, avukat, banka memuru, noter, v.b.) bu sırları yayamazlar. İslâm dininde günah çıkartmak olmadığından, papaza mukabil, din adamı bunlar arasında sayılamaz³⁹.

Devlet memurlarının öğrendikleri sırları saklamak vecibeleri ayrı bir konudur. Buna biraz sonra temas edeceğiz. Burada ele aldığımız, sadece özel hayatın gizliliğine müdahale edilmemesidir⁴⁰.

9 — Haram şeylere bakma yasağı

Evlere girerken izin alınmasının şart olmasının gayesi, burada daha iyi ortaya çıkar⁴¹.

Özel hayatın gizliliğini dolaylı olarak koruyan bir husus da, müslümanların haram olarak kabul edilen şeylere bakmaları yasağıdır. Başkalarının evlerinde veya gizli bir yerlerindeki mahrem bir durumlarına bakmak yasaklanmıştır (Bkz. Nûr Sûresi, âyet, 30-31). Kadın ve erkek için mevzubahis olan bu yasağın başkalarının «gizli» (mahrem) durumlarına bakmayı ve bu hallerini öğrenmeyi yasaklamaktadır⁴².

10 — Yabancı kimlerdir?

Özel hayatın gizliliğinde önemli bir mefhum da «yabancı» mefhumudur. Çünkü, hayatın özel halleri, yahut gizli tutulmak istenen durumları, bu mevzu için «yabancı» sayılan kimseler karşısında korunmaktadır. Bu sebeple kimlerin «yabancı» sayıldığını belirtmek yerinde olur.

36 Buhârî, Ahlâk, c. 1, sh. 587.

37 İbid.

38 İbid. Ayrıca bkz. 586.

39 BELGESAY, 249.

40 Bkz. BELGESAY, 250.

41 Bkz. MİRAS, c. 12, 186.

42 Bu konuda ayrıca yukarıdaki âyetlerin tefsirlerine bkz.

Esas itibariyle özel hayatın gizliliği konusunda, «herkes» yabancıdır. Bu mevzuda kan ve sıhrî hısımlık rol oynamaz. Hatta anne dahi odasına izinle girilecek bir «yabancı» sayılır⁴³. Önemli olan bir kişinin özel hayatının kendisi istediği müddetçe gizli kalmasıdır. Bu esas sebebiyle gizliliğe müdahale eden herkes yabancı sayılır.

Tabii devlet kuvvetleri de «yabancı» mefhumuna dahildir. Devlet kuvvetlerinin bu husustaki istisnai yetkilerine ileride temas edeceğiz.

İslâm Hukuku çok yakın olan bazı akrabaları da bu mevzuda yabancı kabul etmiştir. Aşağıda sıralayacağımız grup kimseler, genel olarak yabancı sayılmadıkları halde, kendilerine mahsus olan ve bu âyetin belirttiği durumlarda, yabancı sayılmaktadırlar.

a — Karı-koca

Özel hayatın gizliliği bakımından yabancı sayılmaması gereken en yakın kişi, her halde karı-kocadır. Çünkü hayatları devamlı olarak birlikte geçmekte ve normal olarak gizli sayılan hususları karşılıklı olarak bilmektedirler. Ancak bir hususta, ayrıca, özel hayatının sınırlarının açıklanmaması vecibesini kocaya yüklenmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz bir hadisi yeri münasebetiyle, bir daha belirtelim : «Kıyamet gününde insanların Allâh nezdinde en fena olanı, karı koca birbirlerine yakınlık ettikten sonra kadının sırrını yayan erkektir.» Aynı şeyler kadın için de söz konusudur⁴⁴.

Hatta erkeklerin evlerine gelirken, izin almaya mecbur olmamakla beraber, öksürmeleri, ayak seslerini duyurmalarının isabetli olacağı tavsiye edilmektedir. Bunun gibi, geceleyin ve âniden baskın yapar gibi evlerine girmeleri yasaklanmıştır : «Biriniz uzun zaman gurbette kaldığı vakit ailesi nezdine geceleyin gelmesin»⁴⁵. Bu şekilde hareket, eşlerini korkutacağı gibi, onların mümkün ve muhtemel olan özel hayatlarına ait özel ve ayıp ve hatta çirkin hallerini öğrenmeye de vesile olur. Bir defasında Peygamber seferden döndüğü sırada gündüzdü, şehre girmedi ve bekledi. Yanındakilere şu tavsiyede bulundu : «Gün sonuna kadar (yat-

43 Bkz. Bir şahıs Peygambere «Annemden de izin alayım mı?» diye sormuş, o da «evet» diye cevap vermiştir. O şahıs, «Onun benden başka yardımcısı (hizmetçisi) yoktur» deyince, Peygamber «sen anneni çıplak görmeyi severmisin» diye sormuş, o şahıs ise «hayır» cevabını vermiştir (İbn-i Cerir, MEVDUDÎ, Nûr, 144'den naklen). Ayrıca bkz. Es-SABUNÎ, 136 KURTUBÎ, c. 12, sh. 219; ZEMAŞERÎ, c. 3, 227; İbn-i KESİR, c. 3, 280. YAZIR, c. 4, sh. 3500.

44 Bkz. ESKALANÎ, c. 3, sh. 301.

45 Bkz. İbn-i KESİR, c. sh. 281; ESKALANÎ, c. 3, sh. 299 (Buharî'den nakledilmektedir).

sıya kadar) bekleyiniz, ta ki kocası gurbette olanlar taransın ve temizlensinler»⁴⁶.

b — Çocuk, köle ve câriye

Bir diğer özel durum da çocuk, köle ve câriyeler ile ilgilidir : «Ey iman edenler! Ellerinizi altında olan köle ve câriyeler ve bir de sizden henüz erginliğe ermemiş olanlar, sabah namazından önce, öğle sıcağında (istirahata çekilip) soyduğunuz zaman ve yatsı namazından sonra (yanınıza girmek istediklerinde) üç defa izin istesinler (...) Çocuklar erginlik çağına gelince kendilerinden öncekilerinin izin istediği gibi izin istesinler. Allah size âyetlerini böylece açıklar. Allah yegâne bilendir ve hikmet sahibidir (Nûr sûresi, âyet 58-59.)

Çocukluk yahut erginliğin başlangıcı İmam-ı Azama göre, ihtilâm ile, kız ise, hayız iledir. İhtilâm ve hayız olmazsa, erkek 18, kız 17 yaşında ergin sayılır. İmam-ı Şafii, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, hayız ve ihtilâm olmazsa, 15 yaşdır. Daha evvel ihtilâm ve hayız gölülürse, ergin sayılır⁴⁷. Mehmet Vehbi'ye göre, câriye ve köle dışındakiler de (hizmetçiler gibi) izine tabidir⁴⁸.

Bu konuya biraz aşağıda yine temas edeceğiz Yabancıların bunlardan ibaret olmadığını biraz evvel belirtmiştik : Esas itibariyle herkes özel hayatın gizliliği konusunda başkaları için «yabancı» sayılır. Bu sayılanlar ise, özel olarak bazı hallerde yabancı sayılan yakınlardır.

46 Bkz. İbn-i KESİR, c. 3, 281; ESKALANÎ, c. 3, sh. 299-300.

47 Bkz. MEHMET VEHBİ 211; MEVDUDÎ, Nûr, 221, 223. Bu mevzuda mezheb görüşlerinin özeti için bkz. Es-SABUNÎ, 212 vd.

48 İbid., MEVDUDÎ, Nûr, 221, 223, 224.

İkinci Bölüm

İslâm hukukunda korunmuş bazı özel hayat halleri

Şimdi de İslâm Hukukunda korunan, yani gizli kalması arzu edilen özel hayat hallerinden korunmuş durumları göreceğiz. Daha evvel şunu belirtelim ki, sayılacak bu haller tahdîdî değildir. Bunların dışında kalıp ta, korunmuş bazı özel hayat halleri daha vardır. Ancak burada, âyet ve hadislere intikal eden özel hayat hallerinin korunma şekilleri belirtilecektir. Bunların dışında kalan haller, genel hükümlerden istifade ile korunmaktadır. Bir diğer deyişle, âyet ve hadiste özel olarak sayılanlar dışında kalan durumlar, kıyas yoluyla genel hükümlere, ya da aşağıda sayacağımız hükümlere tabidirler. Bu arada «başkasının ayıplarını ve gizli hallerini merak edip araştırmayınız» mealindeki Hucurât Sûresindeki 12. âyet mevzumuz hakkında genel bir mesnet vazifesi görecektir.

Şimdi, özel hayatın gizliliğinin en sık ortaya çıkan bazı hallerine temas edelim :

1 — Başkasının Evine İzinsiz Girme ve Bakma

Daha evvelce de temas ettiğimiz gibi, başkasının evine girmek ancak onun izni ile mümkündür. Bu duruma Nûr Sûresinin 27 ve 28. âyetleri temas etmektedir : «Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere sahipleri sizi bilmeden, müsaade alıp selâm vermeden girmeyiniz. Böyle hareket etmeniz sizin için hayırlıdır. Ola ki düşünüp (hikmetini anlarsınız)» (âyet, 27).

Müfessirlerin tesbit ettiklerine göre, bu âyetin inmesi şu hâdiseden sonradır : Ensardan bir kadın Hz. Peygambere gelerek «Ya Resulellah! dedi. Ben evimin içinde öyle vaziyetlerde bulunuyorum ki, hiç bir kimse- nin beni o vaziyette görmesini istemem; hatta babamın ve evlâdımın da görmesini... Ama babam gelir üzerime girer... hülâsa ailemizden her ân

bir adam, ben o vaziyette iken içeri girebiliyor. Bu durum karşısında ne yapmalıyım?» Bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir¹.

İzinsiz olarak başkasının evine bakmak da caiz değildir. Bu hususta şöyle bir Hadis vardır : «İzin almadan bir evin içine bakılmaz». Bir başka Hadis daha açık bir hüküm ihtiva etmektedir : «Müsaade almadan bir kimsenin evinin içine bakmak hiç kimseye helâl değildir. Bakarsa girmiş olur»².

Bir Hadis-i Şerifte ise, müsaadesiz başkasının evine bakmanın müeyyidesi gösterilmiştir : «Kim bir kavmin (veya ailenin) evine müssaderlerini almaksızın bakıp (onların) gizli hallerini öğrenmek isterse o aileye onun gözünü çıkarmaları helâl olur»³.

Daha önce evlere girme usulü hakkındaki âyet ve hadislerle temas etmiştik. Burada yeri geldiği için sadece Nûr Sûresinin 28. âyetini tekrar etmekte fayda vardır : «Şâyet evlerde kimse bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyiniz. Size, dönün! derlerse, dönün. Bu yolda hareket hakkınızda daha nezih ve makbuldür. Allah işlediklerinizi hakkıyla bilir».

Anlaşılacağı üzere burada, konut dokunulmazlığı, yani bir kimsenin evinin yabancılar karşı korunması söz konusudur. Devlet kuvvetlerinin bir eve girmesi ise, ileride bahsedeceğimiz suçüstü halleri dışında mahkeme kararı ile mümkündür. Bu netice, kıyas yoluyla elde edilmiştir.

1 Bkz. KURTUBÎ, c. 12, sh. 213; Es-SABUNÎ, 130; YILDIRIM, 89-90.

2 TİRMİZÎ, Salât Bölümü, 148 (cüzd, 2, 1931, Kahire (?), sh. 152); Ebu DAVUD, Tahare Bölümü 43 (Kasteliyye Matbaası, Kahire (?), 1280, c. 1, sh. 10); İbn-i HANBEL, c. 5, sh. 280; ayrıca bkz. 261.

3 Bkz. BUHARÎ, Diyet Bölümü, 23; MÜSLİM, Edep Bölümü, 43, 44. Ayrıca bkz. 40-42; Ebu Davud, Edep Bölümü, 127; NESEİ, Kasame, 48. Bir şahıs Hz. Peygamberin kapısındaki bir delikten içeriye bakmıştı. Peygamberin elinde demirden bir tarak vardı ve başını tarıyordu. Peygamber delikten bakan şahsı görünce, «Eğer bana bakıyor olduğunu daha önce bileydim, şu demiri gözüne saplardım. Çünkü izin isteme, ancak gözden dolayı kanunlaştırılmıştır» demiştir (Bkz. MÜSLİM, Edep Bölümü, 40, 41). Burada bir suç ve onun cezası değil, haram bir fiil ve onu yapmaktan menetmek için bir yasak mevzu bahis (Bkz. KURTUBÎ, c. 12, sh. 213). Zira İslâm Hukukunda başkasının evine gizlice bakmak diye bir suç yoktur. Bir diğer Hadiste şöyle denilmektedir : «Eğer bir kimse izinsiz olarak senin mahremiyetine bakar, sen de iki parmağının arası ile bir çakıl taşı atarak onun gözünü çıkartırsan bundan dolayı artık sana herhangi bir günah terettüp etmez» (Bkz. MÜSLİM, İbid., 44, BUHARÎ, Diyat Bölümü, 15, 23. İbn-i HANBEL, c. 2, sh. 243). Bakan şahsın gözünü çıkarmak veya taş atmanın şartları vardır. Bu şartlara riayet edilmezse diyet veya kısas lâzım gelir (Bkz. ESKALÂNÎ, c. 3, sh. 567-568). İmam Şafii dışındaki hukukçular bu kanaattadırlar (Bkz. MEVDUDÎ, Nûr, 143; Es-SABUNÎ, 139-140). Başkasının evine girme usulü hakkında mevcut tavsiyeleri ihtiva eden hadisler için bkz. NEVEVÎ, c. 2, sh. 245, 249; Ayrıca bkz. MEVDUDÎ, Hükümet, 721).

İslâm Hukukçuları kör bir kimsenin, izinsiz olarak başkasının evine girmesinin de aynı hükümlere tabi olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü o, görmemesine rağmen, izinsiz olarak o evde konuşulanları dinlemektedir.

2 — İzinsiz Yatak ve Soyunma Odasına Girmek

Biraz yukarıda temas ettiğimiz aile içi yakınlarının diğerleri karşısında riayetle mükellef oldukları vecibeler vardır. Bu vecibeler, bir aile içinde özel hayatın gizliliklerinin olabileceğini kabul etmekte ve bu gizliliğe bazı aile yakınlarının dahi riayet etmesini emir ve tanzim etmektedir.

Aşağıdaki âyet bu özel hali düzenlemiştir : «Ey iman edenler ellerinizin altında olan köle ve cariye ve bir de sizden henüz erginliğe ermemiş olanlar, sabah namazından önce, öğle sıcağında (istirahate çekilip) soyduğunuz zaman ve yatsı namazından sonra (yanınıza girmek istediklerinde) üç defa⁵ izin istesinler. Bunlar sizin için (açık bulunacağınız) üç halvet vaktidir. Bu vakitlerin dışında birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebal yoktur. Allah size âyetlerini (hükümlerini) böylece açıklar. Allah yegâne bilendir ve hikmet sahibidir. Çocuklarınız erginlik çağına gelince kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi izin istesinler. Allah size Âyetlerini böylece açıklar. Allah yegâne bilendir ve hikmet sahibidir.» (Nûr Sûresi, âyet 58-59).

Dikkat edilirse, yukarıda, hâne mensubu olmayanların, eve girerken izin alma mecburiyetleri konulmuştu. Burada ise, aynı hâne mensupları için muayyen vakitlerde, belli yerlere girmek için izin şartı mevzubahistir.

Bu âyetin nüzûlü ile ilgili durum hakkında sahih olan şu rivayet vardır : İbni-Abbas'a göre, «Allah ayıp ve kusurları gizleyicidir; ayıp ve kusurların gizlenmesini sever. İslâmın ilk günlerinde evlerimizin çoğunun kapılarında perde ve odaların arasında örtü falan yoktu. Bu yüzden adam karisiyle münasebette bulunurken ansızın kölesi veya beslediği yetimi veyahut kendi çocukları içeri girer, manzaraya şahit olurlardı. Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerime indi»⁶.

4 MEVDUDÎ, Nûr, 144; Es-SABUNÎ, 137-138.

5 Bazı müelliflere göre üç defa izin değil, üç vakitte izin almak şarttır. Âyetteki üç deyim vakitlere işaretir (Es-SABUNÎ, 207; İbn-i KESİR, c. 3, sh. 303).

6 Bkz. Yıldırım 119. Bu âyetin nüzul sebepleri hakkında daha başka rivayetler de vardır. Bkz. İbn-i Kesir, c. 3, s. 303; Es-SABUNÎ, 206.

Nüzûl'e ait esas gösterilen hâdise şöyledir : «Bize kadar ulaşan haberde, ensardan bir zat ile karısı Esmâ Binti Merсед, Hazreti Peygambere yemek hazırlamışlardı. Bu arada bazı kimselerin müsaade almadan içeri girdikleri oldu. Hazreti Esmâ bu laubali hareketlere dayanamıyarak : Ya Resulallah! dedi, bu ne çirkin bir adettir. Bazen karı-koca bir tek örtü altında iken üzerlerine onların köle ve çocukları izin almadan girer». Bunun üzerine yukarıdaki âyet inmiştir⁷.

Görülüyor ki, burada özel hayatın en çok gizli kalması istenen kesimlerinden biri korunmaktadır.

3 — Gizli Konuşmaları Dinleme

Gizli konuşmalar, insan hayatının «özel» tutulmak istenen hallerinden biridir. Bu şekilde konuşmalar, çoğu defa yalnız kalındığı zaman yapılır. Zamanımızda telefon konuşmaları gizli konuşmağa imkân veren bir vasıtaadır. Telefon konuşmaları, devlet emniyeti düşüncesi ile dinlenilmektedir. Ancak bu, ferdle devlet arasındaki münasebette ortaya çıkar. Bizim burada ele aldığımız, özel şahısların gizli konuşmaları dinlemesidir. Devlet makamlarının, bilhassa adli faaliyet gereği dinlediği konuşmalara biraz sonra temas edeceğiz.

Banda alınmış konuşmalar da aynı şekildedir. Çoğu defa gizli kalınması istenen bir düşünce veya metin, banda alınmakta ve saklanmakta, ya da yalnız kendisinin dinlemesi için bir şahsa tevdi edilmektedir. Bu durumlarda bandı temin ederek dinlemek yasaktır (caiz değildir).

Gizli konuşmaları dinlemek yaşağı, tecessüsün yasaklanmasına kıyasen kabul edilebilir⁸. Ayrıca, İslâm Hukukçuları, başkasının evindeki

7 Bkz. YILDIRIM, 119; MİRAS, c. 12, 185. Âyetin inmesine yakın şöyle bir hâdise cereyan etmiştir : Hazreti Peygamber ögle sıcağında ensardan Müdliç adlı bir zatı Hazreti Ömere gönderiyor. Müdliç, kapıya geldiğinde, Ömer'in uzanıp dinlendiğini görüyor. Kapıyı tıkırdatarak içeri giriyor ve Hazreti Ömeri uyandırıyor. Hazreti Ömer uzandığı yerden kalkıp oturunca mahrem yeri açılıyor, buna fazlasıyla üzülen Ömer şöyle diyor : «İsterdim ki Allah bu vakitlerde çocuklarımızın, karılarımızın ve hizmetçilerimizin odamıza izinsiz girmelerini menetmiş olaydı». Hz. Ömer sonra kalkıp Resulullah'a gidiyor; bir de ne görsün, arzu ettiği âyet (Nûr Sûresi, âyet, 58) nâzil olmuştur. Sevincinden yerlere kapanıp Allah'a şükrediyor (Bkz. KURTUBÎ, c. 12, 304; MEHMET VEHBÎ, Tefsir, c. 9, sh. 3766; ZEMAŞERÎ, c. 3, sh. 253; YILDIRIM, 118).

8 Yukarıda, Gıybet konusu ele alınırken temas ettiğimiz 17. Sûrenin, 36. âyeti hakkındaki düşünceler burada da söz konusudur. Burada ayrıca belirtelim ki, müslümanlar arasında başkasının huzurunda gizli konuşmalar ve fısıltılar da yasaktır. Bu hususta âyet ve hadisler mevcuttur : «O gizli konuşmalar ve fısıltılar şeytandandır» (Mücadele Sûresi, âyet, 10). Hadis hükümleri ise şöyledir : «Üç kişi bir arada olduğu halde, ikisi diğerini bırakıp ta fiskos etmesinler «MÜSLİM, Selâm Bölümü, 367, EBU DAVUD - Kitab'ul Edeb, c. 2, sh. 562, BUHARÎ, İsti'zan Bölümü, 48). Bir

konuşmaları dinlemek için, izinsiz evlere girmenin de, evlere izinsiz girilemeyeceği hakkındaki Nûr sûresindeki 27. âyetine kıyasen, haram olduğunu beyan etmektedirler. Meselâ kör bir kimse, başkasının evine izinsiz giremez. Çünkü, bu şahıs izinsiz gireceği evdeki şahıs ve hadiseleri göremezse de, orada konuşulanları dinleyebilecek ve anlayabilecektir. Bu sebeple caiz değildir⁹.

Nihayet bu husustaki bir Hadis'den de bahsedelim: «Her kim rızaları olmaksızın bir kavmin konuştuklarını dinlerse kıyamet gününde onun kulaklarına kurşun dökülecektir»¹⁰. Burada şunu da belirtelim ki, «gizli konuşma» sarihden bildirilmiş olabileceği gibi, karine ile de anlaşılabilir. Aynı şekilde gizli konuşan iki (veya daha ziyade) kişinin yanında izinsiz oturmak da caiz değildir. Diğer taraftan İslâm Hukukçuları, gizli konuşmaları dinlememekle beraber, dinleyenlerden, bilhassa küçüklerden sorulmasının da caiz olmadığını belirtmektedirler¹¹.

4 — Başkasının Yazısını Okuma

Acaba aynı şeyler başkasının yazılı metinleri için de söylenebilir mi? Mektup da bir konuşma sayılabilir mi? Mecelle'nin bir kaidesine göre yazışma, konuşma gibidir: «Mükâtebe, muhataba gibidir» (m 769). Bu hükme kıyasen, mektupları da, özellikle, gizli tutulmak istenen mektupları, gizli konuşmalara benzetebiliriz. Diğer taraftan âyetlerin nâzil olduğu devirlerde ve Peygamber zamanında mektup mevcuttu. Bu sebeple, bu konuda, özel hükümlere de bakmak icab eder.

Başkasının yazılı metinlerine, onun izni olmadan bakmak özel hayatın gizliliklerinden birinin ihlâli olduğu için, yasaktır. Bir Hadis'de şöyle denilmektedir: «Kardeşinin yazılı metnine, onun izni olmadan bakan, ateşe (cehenneme) bakmış gibidir»¹². Burada «yazılı metin» deyiimi, arabça aslında «el Kitab» şeklindedir. Bu kelime, arabçada «mektup» diye bilinirse de, bu, onun en çok ortaya çıkmış ve çıkan şekli sebebiyle-

---

diğer Hadis de şöyledir: «Üç kişi bir yerde buldukları vakit, nâsa karışincaya kadar diğerini bırakıp ta ikisi fıslıdaşmasın. Çünkü o fiskos, onu mahzun eder» (MÜSLİM, İbid., 37, 38). Yine belirtelim ki, iki kişinin diğerinin yanında, onun bilmediği bir dil ile konuşması da, onu mahzun ettiği takdirde bunun gibidir (Bkz. NEVEVÎ, c. 3, sh. 173/dip not 1; YAZIR, c. 6 4790). Bu konuda ayrıca bkz. Mücadele Sûresi, âyet, 9; El Nisâ Sûresi, âyet, 114.

9 Bkz. MEVDUDÎ, Nûr, 144.

10 TİRMİZİ, Libas Bölümü, 19 (cüz: 7, 1931, Kahire (?), sh. 253). BUHARÎ, Rüyâ Bölümü, 45.

11 ESKALANÎ, c. 4, sh. 412.

12 Ebu DAVUD, Bab'ul Vitir, Kitab'ul-Dua, 23.

dir. «Mektup» şeklinde kaleme alınmamış veya bu şekil ve maksatla kullanılmayan yazılı metinler de bu mefhumda dahil edilebilir : Hatıra defterleri, notlar, pusulalar v.b. bu tabir içinde mütalâa edilebilir. Binaenaleyh, mektup ve diğer yazılı metinler, sahibinin izni olmadan açılmaz ve okunamaz¹³. Ancak böyle bir hadis olmasaydı dahi, teccüs hükmüne kıyasen, aynı netice burda da söylenebilirdi.

---

13 MEVDUDÎ, Hükümet, 721; BELGESAY, 251. BELGESAY, alenileşmeyen, gizlenen eserlerin, meşru olmayan yollardan temin edilip neşredilmeyeceğini belirtiyor, 252.

Üçüncü Bölüm

Özel Hayatın Gizliliğini Sınırlayan Durumlar

Genel olarak özel hayatın gizliliğini sınırlayan durumlar kabul edildiği gibi (bkz. A. md. 15/2, 16/2, 17/2), İslâm Hukukunda da, bazı durumlar sebebiyle, özel hayatın gizliliği ihlâl edilebilir. Bu hallerde özel hayatın gizliliğine müdahale, bir «*ihlâl*» sayılmaz. Aşağıda İslâm Hukukuları tarafından üzerinde ittifak edilen durumları belirteceğiz :

1 — Bir defa özel hayatı mevzu bahis olan kimsenin durumu tehlikede olduğu zaman, onu bu durumdan kurtarmak için, özel hayatına müdahale edilebileceği kabul edilmektedir. Bir kimsenin imdad istemesi, bir felâkete maruz kalması hallerinde, o şahsın evine izinsiz girmek mümkün ve hatta lâzımdır¹⁴. Ayrıca bir münkeri defetmek maksadiyle iki kişinin ne konuştuklarını izinsiz dinlemek carzdir¹⁵.

2 — Yangın, sel, düşman istilâsı, hırsızlık v.b. vak'alarında da böyle bir müdahale caizdir¹⁶.

3 — Adlî faaliyetin icabından olarak, bir kimsenin evine girilebilir. Bu takdirde, yukarıda belirttiğimiz, hâkimin «*izin*» istemesi mevzu bahis değildir. Ancak eve girerken, «*isti'nas*» edilmesi icab ettiği söylenebilir¹⁷. Yani, kim olduğu niçin girildiği v.s. belirtilmek icabeder. Ancak hâne sahibinin izin vermesi beklenmeyecektir. Bu şekilde hareket etmek, irza tecavüz durumuna düşmemek içindir¹⁸.

14 Bkz. MEHMET VEHBİ, 208; MİRAS, c. 12, 185; BELGESAY, 255; MEVDUDÎ, 721; YAZIR, c. 4, sh. 3498. Es-SABUNÎ, 138.

15 ASKALANÎ, c. 4, sh. 412.

16 MEHMET VEHBİ, 208; MEVDUDÎ, Nür, 144; Es-SABUNÎ, 138.

17 Bkz. YAZIR, c. 4, sh. 3498.

18 İbid.

Suçluyu yakalamak ve suç delillerinin kaybolmamasını temin için de özel hayatın gizliliğine müdahale edilebilir¹⁹. Ancak bunun için çok ciddi delillerin bulunması icab eder²⁰.

4 — Meslekleri icabı başkalarının özel hayatına giren, sırlarını öğrenen kimseler (Avukat, banka memuru, noter, doktor gibi) için bir sınır mevzu bahis değildir. Ancak bu gibi kimselerin, öğrendikleri sırları saklamak, ifşa etmemek mecburiyetleri vardır²¹. Modern hukukta bu gibi kimselerin arasında sayılan papaz mukabili, İslâm Hukukunda «imam» veya din adamı sayılmaz. Çünkü, İslâm dininde bu kimselerin, günah çıkartmak ve benzeri durumları ve yetkileri yoktur.

5 — Özel Hayatın gizliliğine müdahalenin yasak olmaması, devlet memurları için de söz konusudur. Bu noktaya yukarıda temas etmiştik. İslâm Hukukunda da devlet memurları özel hayatın gizliliğine müdahale edemezler. Ancak bunlar, öğrendikleri sırları, başkasının malını, şerefini koruma ıztırarı ile açıklayabilirler. Bu duruma ait Modern Hukukta bazı enteresan misaller vardır. *BELGESAY*'a göre bunlar, Kur'an Hükümlerini teyit etmektedir²².

19 Bkz. *BELGESAY*, 244; *YAZIR*, c. 4, sh. 3498.

20 *BELGESAY*, 244.

21 *BELGESAY*, 249.

22 Bkz. *İbid.*, 248.

BİBLİYOGRAFYA

- BELGESAY, Mustafa Reşit : Kur'an Hükümleri ve Modern Hukuk, İstanbul, 1963 (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, no : 1015/211).
- BUHARÎ : Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi (Mütercimi ve Şârihi : Kâmil MİRAS), İstanbul, 1948, c. 12, T.C. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatından, No : 9.
Şârih'in kanaatlerine MİRAS kısaltmasıyla atıf yapılmıştır.
- _____ : Ahlâk Hadisleri, Sönmez Yayınları, İstanbul, 1974, c. 1 (Çeviren : Fikri YAVUZ).
- EL-ZEMAŞERÎ : El Keşşaf, c. 3, 4, Beyrut, (?).
- EL-SABUNÎ Muhammed Ali : Tefsiru Âyet-il Ahkâm, c. 2, 1971, Mekket-ül-Mükerreme.
- EL-ASKALANÎ, İbn-i Hacer : Selâmet Yolları (Tercüme : Ahmed DAVUTOĞLU), Sönmez Yayınları, c. 3, 4, İstanbul, 1967-1972.
- İbn-i HANBEL : Müsned, c. 2.
- İbn-Ül ESİR : El Nihaye, c. 1, 1963 (1383), (?).
- İbn-Ül MANZUR : Lisan-ul Arab, c. 7, Kahire, Dâr-ul Mısriyye lit-te'lif vet-tercüme, (?).
- İbn-i KESİR : Tefsir-ul Kur'an-il Azim, Mısır, İhya-i Kütüb-il Arabiyye Kitabevi. (?).
- KURTUBÎ, Muhammed bin Ahmet : Tefsir, Kahire, 1967 (1387).
- MEHMET VEHBÎ : Ahkâm-ı Kur'aniyye, 3. baskı, İstanbul, 1966.
- _____ : Hülasât-ül Beyan Fi Tefsir-il Kur'an, 4. baskı, c. 1, 9, 13, İstanbul, 1968.
- MEVDUDÎ, Abul Âlâ : İslâm'da Hükümet (Çeviren : Ali Genceli), Hilâl Yayınları, Ankara, (?).

- : Hicab (Çeviren : Ali Genceli), Hilâl Yayınları, İstanbul, 1972.
- : Tefsiru Süretin' Nur, Dar'ul Fıkr, Lahor, 1959/1378. Bu kitap daha sonra türkçeye tercüme edilmiştir : Kur'an Açısından Kadın (Çeviren : Necmeddin Gevri), Fikir Yayınları, İstanbul, 1974.
- NEVEVÎ, Muhyiddin : Riyaz-us-Salihîn (Çeviren : Hasan Hüsni ERDEM), Ankara, 1972, Diyanet İşleri Başkanlığı Neşriyatı, No : 30, c. 3, 3. baskı.
- Sahih-i MÜSLİM ve Tercümesi (Tercüme : Mehmet SOFUOĞLU), İrfan Yayınevi, c. 1-8, İstanbul, 1967-1970.
- Sünen-i Ebu DAVUD (cilt numarası ayrıca gösterilenlerin baskısı : Kastaliyye Matbaası, Kahire (?), 1280).
- Sünen-i TİRMİZÎ Tercümesi, c. 1-3 (Tercüme : Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, 1970-1973. (Bu Hadis Kitabının diğer ciltleri türkçeye çevrilmemiştir. Bunları yapılan atıfların künyesi ayrıca gösterilmiştir).
- Sünen-i İbn-i MÂCE :
- Sünen-i NESÂİ : Ezher Matbaası.
- TABERÎ, Cafer Muhammed Bin Cerir : Tefsir, c. 26, Mısır, Matbaa-i El Meymeniyye.
- YAZIR, Muhammed Hamdi : Hak Dini Kur'an Dili, c. 4, 6, İstanbul, 1936 (T.C. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatından, No : 5).
- ZEYDAN, Abdülkerim : İslâm Şeriatında Fert ve Devlet (Çeviren : O. Zeki Soyyiğit), İstanbul, 1969.